

Ha a gazdaság szereplői nem tudják szabadon mérlegelni, értéket kapnak-e értékért cserébe, akkor nem lehetnek versenyképesek. Ez az összefüggés okozta a magyar ipar átalakulását a rendszerváltáskor – írja szakértő szerzőnk, a GKI Gazdaságkutató Zrt. kutatásvezetője

KI TETTE TÖNKRE A MAGYAR IPART?

Nem az a baj, hogy egyes ágazatok leépülésével az ipari munkásság megsza- badult az embertelen munkáktól, hanem az, hogy a társadalom nem találta meg a felszabaduló emberek korszerű tevékenységbe való bekapcsolásának módját.

Némethné Pál Katalin

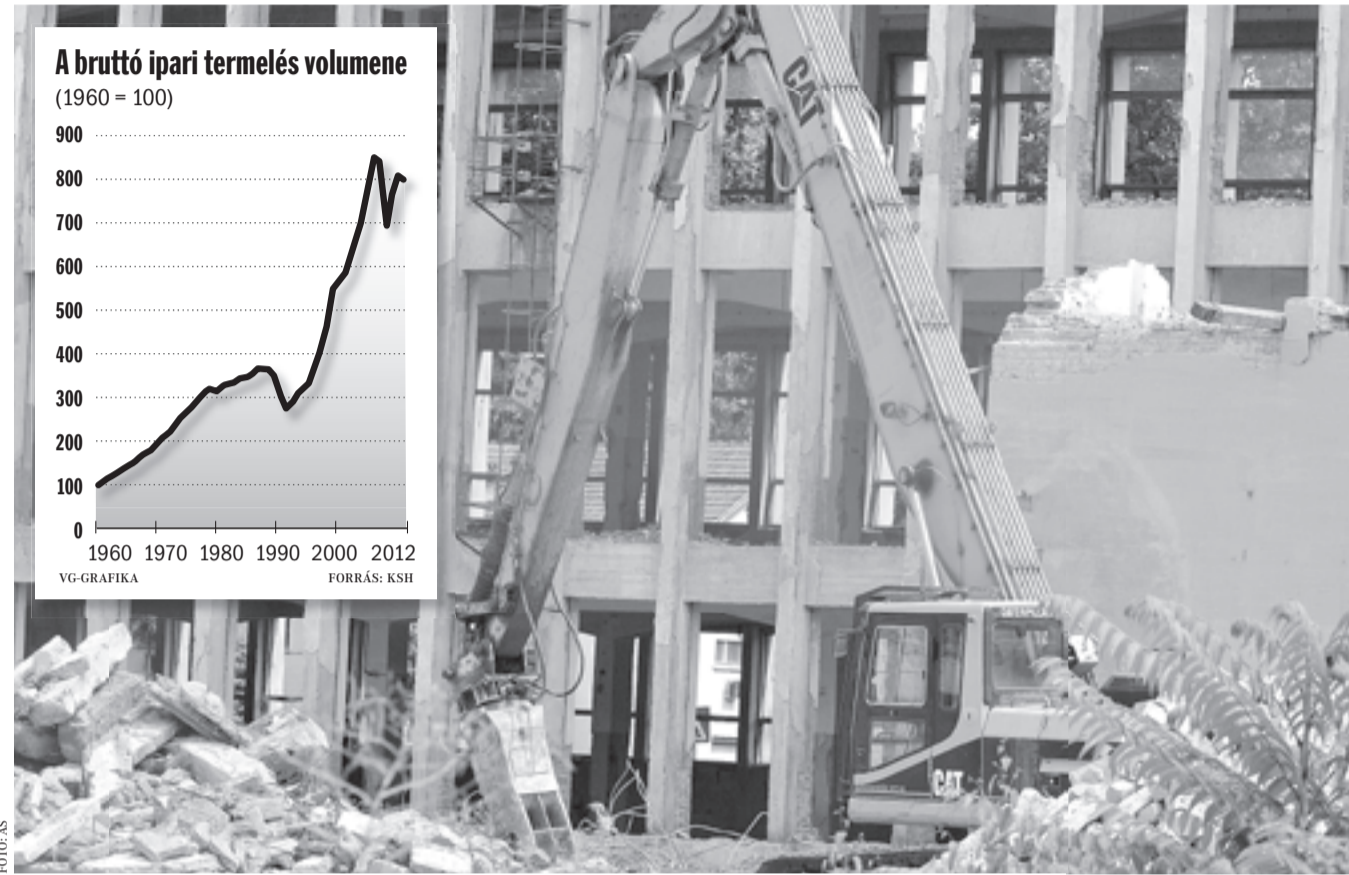
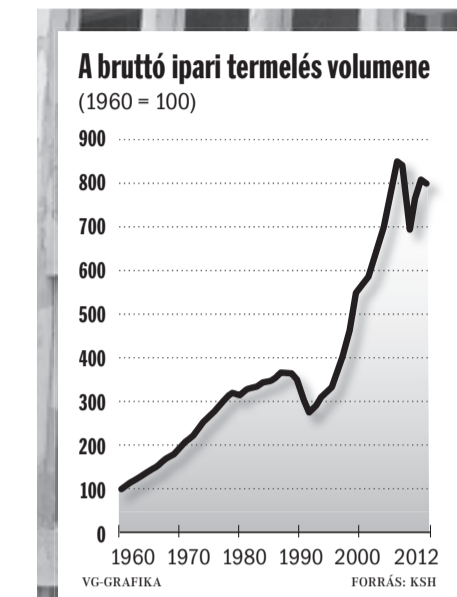
Nekünk korszerű, fejlett iparunk volt a rendszerváltáskor, amit azután mesterségesen romboltak szét – ez a legenda jó húsz éve makacsul tartja magát. Jómagam például a kilencvenes évek első felében a HUNGALU Rt. alkalmazottjaként meglepődve hallottam, hogy mi már szét vagyunk verve. A holding később tényleg megszűnt, utódszervezetei azonban ma is működnek, és ha nem történik az emlékezetes vörösiszap katasztrófa, élenjáró ágazataink közé tartozna az alumíniumipar.

A növekedés egyenlőtlen volt

Ha valakinek némi ellentmondás tűnik fel a legenda és a saját tapasztalatai között, akkor célszerű a tényekhez fordulni. „Tönkre van-e téve” a magyar ipar, miközben minden – hazai és külföldi – gazdaságelemző szerint az ipar a gazdasági növekedésünk motorja? A KSH készít összevont adatokra hosszú idősoros számításokat, így az ipari termelést egészen 1960-ig át tudjuk tekinteni. Látható, hogy a piacgazdaságra való átállás valóban több éves sokkot okozott, de az alkalmazkodási folyamat lezárultával gyorsabb növekedésbe kezdett a magyar ipar, mint amit a rendszerváltás előtti 30 évben a szocialista iparfejlesztés produkálni tudott. Az is látszik, hogy az ezredforduló utáni első évtized végén ismét baj történt, de ez már egy másik történet.

Miért gondolják mégis úgy sokan, hogy hatalmas veszteségeket szenvedtünk? Mert a fenti növekedés nem volt egyenletes az ipar egyes szektoraiban. Bizonyos tevékenységek, iparágak szinte teljesen eltűntek, mások sosem látott mértékben fellutottak. Autóbuszgyártásunk például drámaian visszaesett. De a csúcspontját több mint évi 14000 darabban a 70/80-as évek fordulóján érte el. 1990-ben már csak 8000 darabot gyártottunk. A szocialista ipar több más kiemelten támogatott iparága is visszaesett a piacgazdaságba való belépés után, megint mások pedig elképesztő növekedést produkáltak.

De tagadhatatlan, hogy az átalakulásnak számos hajdani vállalat áldozatul esett. Viszont erősen vitatható, hogy ezek életképesek voltak-e egyáltalán. Az, hogy a tervgazdaság körülményei között műszakilag élenjárónak számítottak, még nem jelenti azt,

Tavaly júliusban lebontották Békéscsabán a Kötöttárugyár épületét. Magyarországon az iparban néhány év alatt nagy veszteségeket szenvedett el

hogy valóban korszerű cégekről volt szó. Emlékeznek még az import gépbeszerzések körüli engedélyezési csatákra? És ha a kötött devizagazdálkodásban sikerült is végre kemény valutához jutni egy nyugati beszerzéshez, akkor még a COCOM-listával is szembe kellett nézni. Az ezen szereplő technológiát biztonságpolitikai érdekből nem adhatták el Varsói Szerződés tagállamnak. De ha hozzá is jutott egy vállalat korszerű technikához (mert például lemásolta, ezt nevezték K+F teljesítménynek), a központi ár- és bérszabályozás, mesterségesen meghatározott devizaárfolyamok világában senki nem tudhatta igazán, mennyibe is kerül az, amit csinál és az érte kapott bevétel fedezi-e a valós ráfordításokat (pláne tökeköltségekkel együtt, aminek mi- benléte sokáig fel sem merült). Egyszerűen nem működött a gazdasági kalkuláció, hiába nevezték el így a fedezetszámítást a nyolcvanas években. Nem a szakemberekben volt a hiba, ismerték ők a korszerű módszereket. Az adatok nem voltak jók és a döntések torz információk alapján születtek.

A KGST összeomlása után ezért valódi sokk érte a magyar ipart: remeknek gondolt termékek soráról derült ki, hogy a vevő – ha már szabadon beszerezhet bármit és valódi pénzzel (a transzferábilis rubel emléke megvan még?) kell mindenért fizetnie, akkor

az ár-érték arány alapján nem a mi kínálatunkat választja. Ezt nehéz volt és ma is nehéz tudomásul vennie sok remek szakembernek, aki tudását, munkáját ezeknek a termékeknek a kifejlesztésébe, gyártásába, értékesítésébe fektette. A szembenézés helyett megszülettek az összeesküvés-elméletek.

Nem a csalárdtság volt a jellemző

Nyilván voltak csalárd csődök és egyéb inkorrekt akciók, hiszen a gazdasági jog alkotói és alkalmazói is tanulták a piacgazdaságot, de épp a valós értékek megismerhetetlensége miatt nagyon nehéz ítéletet alkotni még konkrét esetekről is, nemhogy azt lehetne állítani, ezek az ügyek jellemezték az ipar átalakulását.

Gyakori vád, hogy a privatizáció és különösen a külföldi-

ek ipari cégvásárlása vezetett a magyar ipar leépüléséhez. Most tekintünk el attól, hogy a nagy multinacionális cégek eleinte inkább zöldmezős beruházással jelentek meg az országban. Akik meglévő vállalatokat vettek meg, azok fizettek érte (tagadhatatlanul volt példa másra is, de nem az volt a jellemző), tehát alapvető érdekük nyilván az volt, hogy az elköltött pénzt haszonnal visszakapják. Aki ezt problémának érzi, annak érdemes volna kissé belenézni a piacgazdaság alapjait tárgyaló irodalomba. Ha viszont elfogadjuk a befektetés megtérüléséhez fűződő elvárásokat, akkor nyilvánvaló: ha a cég kitermelte volna vételárát, akkor tovább működtek. Ami sokszor meg is történt. Persze, voltak átalakítások, átszervezések. Az új tulajdonosok szemére hányt létszámleépítés következménye a termelékenység

növekedése lett. Átlagban a magyar ipar e téren még ma sem éri európaiat, bár vannak részterületek, cégek, ahol igen, tehát máshol még mindig jelentős túlfoglalkoztatásnak kell lennie, amit a piac sokáig fizet meg. A rendszerváltás veszteségei azok a munkavállalók lettek, akiknek a tevékenységét egyszerűen lehetett gépekkel helyettesíteni, azok gyorsabban, pontosabban és tökeköltségekkel együtt is olcsóbban végezték el a munkát. (A minimálbéremelések – különösen a 2001-es nagy ugrás – előmozdították e folyamatot, ekkor ment el egy sor tevékenység a Távol-Keletre.) De gondoljunk bele egy pillanatra: milyen munkák is voltak ezek? Komoly fizikai megterhelést jelentettek, rossz, sőt veszélyes körülmények között végezték őket, mások pedig lélekölő monotonitást követeltek meg. Általában elég gyorsan el is használták a dolgozókat. Nem az a baj, hogy ezektől az embertelen munkáktól megszabadultak, hanem az, hogy a társadalom nem találta meg a felszabaduló emberek korszerű tevékenységbe való bekapcsolásának módját. Ez nem magyar probléma, az egész fejlett világ egyszerre szenved a képzetlen munkavállalói tömeg és a szakemberhiány gondját.

Szép kis legenda az is, hogy a külföldiek cég helyett valójában piacot vettek. Különösen népszerű azok körében, akik

tömegtermelésről, méretgazdaságosságról és optimális üzemméretéről még nem hallottak harangozni. Tessék már a térképre nézni: önmagában a magyar piac mérete csak nagyon kevés iparágban érne meg a hazai konkurencia felvásárlását! Többnyire átcsoportosításról volt szó: a tevékenységeket a regionális stratégia szerint oda telepítették, ahol gazdaságos sorozatnagyságban lehetett gyártani. Hogy mit, hova, az megint józan számítás kérdése volt, nem titkos összeesküvés: a telephelyi és tranzakciós költségek döntöttek, nem személyes rokon- és ellenszenvek. Azt hozták ide, amit a hazai feltételek között gazdaságos volt itt folytatni. A sokszor nemzeti elfogultsággal vádolt multik különösebb hezitálás nélkül szerelték le anyaországbeli üzemeiket és telepítették a Távol-Keletre a termelésüket a kilencvenes években. Sőt, azok, akik idejöttek, azok is komoly szemrehányásokat viseltek el miatta saját hazájukban.

A kutatás-fejlesztés értéke kérdéses

Ejtsünk szót a kiválóan mondott ipari kutatás-fejlesztés tevékenység elsorvasztásáról is! Maga az a tény, hogy nem tudták versenyképes termékekkel, technológiákkal ellátni a vállalatokat, megkérdőjelezi az intézményi rendszer kiválóságát. Persze, ők sem ismerték a valódi ráfordításokat, ők sem juthattak hozzá minden ismerethez, kutatási eszközökhöz, így nem is lehettek kiválóak. Egyébként is, államilag vezérelt kutatás-fejlesztés folyt – sokszor KGST-együttműködésben, nem is hazai szükségletekre – , hogyan is szolgálhatott volna valós keresletet? Igen, sokat költöttünk GDP arányosan K+F-re, voltak eredmények is – de milyen innovációk születtek? Mítől lett jobb az emberek élete (lásd erről bővebben pl. Kornai János Innováció és dinamizmus c. cikkét a Közgazdasági Szemle 2010. januári számában), mitől lettek hatékonyabbak a cégek? Csoda-e, hogy valódi piacon, valódi pénzzel senki nem vállalta az ipari kutató részlegek fenntartását?

Szóval: ki is tette tönkre a magyar ipart? Bizony, az a rendszer, ahol az állam vezérelte a gazdasági folyamatokat, nem a piaci erők működése. És az, hogy ezt tervutasítással, vagy szabályozókkal érte el, sok különbséget jelentett, de a lényeg nem tudta megváltoztatni. Bele is bukott. Ha a gazdaság szereplői nem tudják szabadon mérlegelni, értéket kapnak-e értékért cserébe, akkor nem lehetnek versenyképesek. Ezt egyszer megszenvedtük, megtanultuk. A mai gazdaságpolitika államosító, ár- és bérszabályozó törekvései azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy osztályisméltásra küldik az országot.

Egyes ipari termékek termelése természetes mértékegységben (1960=100)

